

HIRCUS IN CIVICUM ZAGRABIAE CARCEREM HISICZA DICTUM INCLUSUS

Latinska burleska zagrebačkog studenta iz 18. st.

O 18. t. zv. „galantnom“, stoljeću u Hrvatskoj napisan je do danas kod nas lijep broj radova, koji daju pril'čno zaokružen i cjelovit pogled na kulturni, politički i ekonomsko-socijalni život toga razdoblja. Osim strogo znanstvenih književno-povijesnih i kulturno-historijskih rasprava pisanih od najpriznatijih hrvatskih historika kao T. Smičiklase, I. Tkalčića, F. Šišića, R. Horvata, F. Fanceva, J. Matasovića i dr. postoji i stanovit broj beletrističkih radova, koji donose niz vrlo uspješih realističkih scena i likova iz ovog vremena (Na pr. Šenoin „Diogenes“, Tomićeva djela „Za kralja i dom“, „Pretorijanac“, „Udovica“, Krležine „Balade Petrice Kerempuha“). Od djela pak sastavljenih u samome 18. st. ili neposredno iza njea najpoznatija su i sadržajno najinstruktivnija memoarska djela suvremenika B. A. Krčelića (Annuae 1748—1767) i A. Oršića (Memoiren vom Jahre 1725—1814).

Kao dopuna slici, koju nam pružaju spomenuta djela, mogu nam u pojedinim detaljima poslužiti kratke zabilješke i aluzije iz djela drugih suvremenih hrvatskih pisaca. Takva su na pr. djela H. Gasparottija, J. Muliha, S. Fučka, M. Šilobod-Bolšića i dr. Kao što iz sitnih kamenčića nastaje mozaik, tako bi se iz ovih sporadičnih zabilježaka pod strpljivom rukom mogla izraditi velika slika života u ovome stoljeću (isp. na pr. pojedine studije J. Matasovića). Međutim usprkos rečenim radovima mnogo je još građe neiskorištene, a najvećim dijelom i nepoznate, što leži po javnim i privatnim arhivima i knjižnicama uže Hrvatske. U interesu bi naše znanosti bilo raditi na sistematskom publiciranju svega vrednijeg materijala, koji se tiče ovog razdoblja.

Takav malen prilog zanimiv za kulturnu i literarnu našu povijest 18. st. predstavlja i dosad neobjelodanjena latinska burleska (ukupno 350 stihova) *Stjepana, Mihajla Senya*, inače nepoznatoga zagrebačkog studiosusa, napisana na račun zagrebačkog građanstva. Pjesma je školski primjer „paskvila na purgera“ sastavljena od njegova poslovičnog neprijatelja jovijalnog studenta.

Kao što i drugdje na Zapadu, tako je i u našem Zagrebu sve do 19. st. „đak“ bio muka i pokora mirnog građanina. Ta je pojava u tijesnoj vezi s korporativnim uređenjem tadašnjega feudalnog društva. Različite korporativne zajednice (staleži, redovi, cehovi, bratovštine i sl.) predstavljale su u ovom društvu zasebne organizme, koji su budno bdjeli, da očuvaju neokrnjena utvrđena „prava i privilegije“ svojih članova ne dozvoljavajući po mogućnosti bilo kojoj drugoj zajednici, da ih u čemu prikrati.

Između svih korporacija, izuzevši naravno visoku gospodu, najodličnije su mjesto zauzimale zajednice profesora i đaka pojedinih sveučilišta i visokih škola. One su imale mnoge povlastice, koje su dobile od državnih i crkvenih vlasti, a koje su ih činile gotovo autonomnim tijelima u pojedinim gradovima: otuda eto česti sukobi pripadnika ovih škola s gradskim pučanstvom. Izuzeta ispred jurisdikcije gradskih otaca,

a spremna kao svi đaci uvijek na psine, studiosa iuventus obilato se koristila svojim izuzetnim položajem praveći često kojekakve pa i pokrupnije ispade prema građanima. Bilo je u tim đackim pustopašnostima vrlo mnogo mladenačke neozbiljnosti i obijesti vruće krvi. Katkad su pojedini sukobima možda bili krivi i sami građani¹⁾. Međutim nije ništa isključeno, da je poneki put u svemu tome bilo znatne doze nespješnog ili podsvjesnog bunta protiv učmalosti i ukočenosti dotrajalog društva i njegovih predrasuda, koji je spontano izbijao iz tih mladića još nezahvaćenih brigama svakidašnje borbe za opstanak i posebnom računom „staleške svijesti“.

Osnovni motiv naše satire ima svoj izvor baš u ovoj kontrapoziciji — građanin: student. Sam događaj, koji se u njoj opisuje, sporednog je značenja i vjerojatno je izmišljen, iako ništa nije nemoguće, da se što slično i dogodilo. (Isp. na pr. šaljivi događaj s jednim jarcem u Varaždinu 60-ih godina tog stoljeća, što ga opisuje Krčelić u svojim „Annuaama“²⁾). Samo je, očito, zlobni i antipurgerski nastrojeni pjesnik cijelu stvar maksimalno iskarikirao. Potukao se jarac sa psom. Ništa naročito. Ta to se u malom gradiću na obroncima Zagrebačke gore, u kom je možda svaka treća kuća držala kakvu kozu, gotovo svakodnevno događalo. Hircus in civicum carcerem inclusus. Događaj radi koga se cijeli grad uzbunio! Koja prilika da se ispersiflira građanina s njegovim načinom života i rezoniranja, s njegovim nepovredivim privilegijama! Sadržaj tričav, ali utoliko zahvalniji za satiričara.

Evo ukratko, što i kako se sve zbilgo:

Jednoga dana na svetkovinu nekoga sveca, lunjajući gradskim ulicama, prisprije jedan zagrebački jarac, koji se isticao bradom, runom i rogovima, na Markov trg upravo u času, kad je narod u skupinama išao u crkvu sv. Marka na pobožnost. I jarac se pridružio gomili. Ali ga otjeraju (Marcus templum num petet hircus?). Motajući se tako po trgu, slučajno se susretne s nekim velikim psom (Hic ingens aderat fortasse mollossus . . .), koga su također batinom najurili iz povorke, i započne s njim — dvoboj rogovima. Kad je gomila primijetila ovu borbu, zgrne se oko boraca i stane vatreno navijati: jedni pristanu uz jarca, drugi uz psa. Smijeh i galama urnebesna na trgu. Radi svega toga velik dio naroda zaboravi na crkveni obred.

Međutim kro otvorena crkvena vrata primijeti to domovinski propovjednik (patrius orator) i uvrijeđen s takvog vladanja zastane uslijed govora, da bi se u crkvi čula buka s trga i da bi prisutni gradski senat čuo svoje građane (audiat ut cives tabula prima suos). Nakon toga pateički zagrmi svoju tiradu osude.

Oci se uzbune, a gradski sudac naredi općinskom poslužitelju, da smjesta pograbi i zatvori jarca. Rečeno — učinjeno. Poslužitelj odvuče jarca, koji se opirao, u gradski zatvor i to onaj „blaži“, što su ga građani nazivali „Hižica“ (patria domuncula), a u koji su bili zatvarani građani — prestupnici obojeg spola. Jedan niski prozor njegov bio je okrenut na ulicu tako, da se uvijek moglo vidjeti, tko je zatvoren.

Svrši se obred. Vraćajući se iz crkve „učeca mladež“ prolazila je mimo zatvora. Nekakav izvjedljivi Petrinjac ili neko momče iz Ivanićgrada (Inspicit en aliquis [genitum dixere Petriniae, Ivanicensis sed fuit ille, putem]) nadviri se, da vidi, tko to danas čami u zatvoru: građanin ili možda koji plemić. Kad ugleda jarca, povika svoje drugove. Smijeh i vika na sve strane, svatko hoće da vidi to čudo. Nađe se odmah šaljivčina-pjesnik (vjerojatno sam autor satire!), koji, koliko bi okom trenuo, iskova niz stihova čestitajući sarkastično građanima, što su dobili za sugrađanina — jarca! (Gratulor, o cives, vester quod creverit ordo, quod nume-

¹⁾ Isp. M. Vanino. Povijest filozofijske i teologijske nastave... u Zagrebu 1633—1773. Zagreb 1930, str. 22—27.

²⁾ Annuae 1748—1767. Ed. T. Smičiklas. Zagreb 1901, str. 508—509.

rent civem civica rostra caprum . . .). Pjesma se smjesta razglasi po grad i građanstvo uskupi pravednim gnjevom. Jedna velika skupina građana pođe pred zatvor, da se uvjeri o istinitosti glasa, spremna da silom izvede jarca; druga se skupi pred stanom gradskog suca, da protestira protiv njegove odluke i zahtijeva puštanje kozobradog. Kad je sudac čuo, o čemu se radi, uz smijeh izda nalog, da služitelj pusti jarca, uvjeravajući svečano građane, da on nije kanio zatvoriti jarca u gradski zatvor niti mu izdati kakvu diplomu građanstva. Ako je što bilo pogrešno učinjeno, kriv je tomu smušeni općinski poslužitelj.

Uz veliku strku i uzbunu, pri čemu su neki mislili, da je izbio požar u gradu, bude jarac pušten iz zatvora. Nesretni gradski poslužitelj izvuče kod toga deblji kraj. Konačno se vrati mir, i građani se razidu svaki svojim poslom. Ali — završava pjesnik svoju satiru:

Dum fuerint cives fuerit studiosa iuventus,
fabula nota hircus Zagrabienensis erit.

Posljednji stihovi satire sasvim otvoreno govore, kamo je ona naperena, i izvor iz koga je potekla.

Ma koliko se god današnjem čitaocu, prema ovome ukratko izloženom sadržaju, stvar možda i ne čini naročito interesantnom, mora se ipak priznati, da je satira vrlo uspjela. Kompozicija same pjesme i obrada sadržaja je upravo majstorska. Oboje pokazuje, da je pjesnik imao vrlo jaki osjećaj za komiku i istinsku, urođenu pjesničku žicu. Za razliku od mnogih sličnih satira novovjekovne latinske muze, koje se često doimlju usiljeno i traženo, stihovi su našeg pjesnika puni neposrednosti, svježine i duhovitosti, tako da nam se čini, kao da čitamo kakvu modernu satiru. Primjenjujući uzvišen epski ton sa svim njegovim naredom (mitološka lica, homerske poredbe i sl.) na komično-groteskan događaj, autoru je pošlo za rukom postići veoma finu i snažnu ironiju. To je neka vrst zagrebačke batrahamijahije. Reminiscencije na Vergilijeve i Ovidijeve stihove na pojedinim mjestima ne slabe, nego samo doprinose jačem efektu pjesme. U satiri je osobito uspio opis samoga jarca, njegovo inspiciranje gradske tržnice, na pr. kad gleda razastrto zelje po klupama i govori sa sobom: *Digna meo haec — dixit — pabula dente forent . . .*, scena jarčeva dvoboja sa psom opisana u stilu herojskih monomahija, plastični lik propovjednika potpuno svjesna svoje katedralske važnosti („ris retorske toge“, rekao bi Krleža), pa scene kad uzbuđeni purgeri unezvjereni jure gradom, a da ni sami ne znaju, o čemu se zapravo radi. Primjera radi navodim ovdje podulji ulomak opisa spomenute uzbune (241—276 i 283—315 st.):

*Lecta haec sunt totam momento sparsa per urbem,
clausi hirci vario murmure rumor iit.
Civica pars laudat, pars altera civica damnat,
altera pars rident, altera parsque furunt.
Pars aliqua ad pandam properat furibunda fenestram
rumoris certam contuitura fidem.
Pars potior seniorque ad iudicis evolat aedes
iudicis ad litem, iudicis acta citans.
Non plures vidisset aves fera rostra vibrantes
e noctu in mediam noctua tracta diem,
nec plures sensisset apes sua terga petentes
e plenis rapiens condita mella foris,
quam circum steterint urbanas iudicis aedes,
ad capti infaustas quam steterintque fores.*

*Hic aliquis stomachante tono: — Confringite portam —,
 inquit, — et educto demite vincla capro!
 Detineat captum num nostra domuncula caprum,
 quae solum obdendis civibus apta fuit?
 Haec macula a nostris absit longissima natis,
 absit et a clivo, Graecia chara, tuo. —
 Excipit hunc alter cano prudentior aevo:
 — Siste, patrine, — inquit, — siste, patrine, manum.
 Iudicis est reserare fores, qui clauserat, hirco,
 iudicis est capto demere vincla capro. —
 Haec isti, at longe maiori efferbuit ira.
 Altera turba stetit iudicis ante domum,
 voce haec confusa streperat plenaque tumultu,
 versabat querulas consociata minas:
 — Heus iudex! clausus volumus dimittitur hircus,
 hircus num sub te civis erat (noster)?
 Non erit nostrae sua sunt suffragia mensae
 et dignos noster postulat ordo viros.
 Carcere solve hircum, nisi, solvis, solvimus ipsi,
 sunt peltae nostris, sunt quoque scepra votis.
 Nobilibus domus illa patet, patet illa magistris,
 puniat aut aliquem si tribus ulla reum . . .
 Audiit has iudex repeti similesve querelas
 quem caprum ignarus plebs furiosa petat,
 quem sibi dissolvi civili carcere captum,
 quaerit: conclusus quis foret ille caper.
 Audit at in largos effunditur ipse cachinnos
 miratus streperi quantula causa fori,
 atque, ut turbatam properus componeret urbem,
 vultu hilaris placida voce disertaque ait:
 — Quis motus, cives? Quae tanti causa furoris?
 Quae vos turbavit, non eo digna fuit.
 Mens mea non fuerat concludere carcere vestro
 non hircu vestrum commaculare gradum.
 Si quid peccatum est, famulus peccaverit ipse,
 delicti poenas hic facitote luat.
 Hircum nullo umquam faxi diplomate civem
 verba nec hac de re, pacta nec ulla dedi.
 Ergo hircus non civis erat, non civis eritque,
 Graecia mons sub me iudice donec erit.
 Ite, iubete meis iussis apparitor adsit,
 ite, et captivo solvite vincla capro. —
 It civis vultu spirans atque ore furores,
 ad captivum hircum plurima turba ruit.
 Dixisses cinctam signis hostilibus urbem,
 quam defensurus moenia civis adit.
 Scepra alii, frameas alii, scloposque globosque
 tum peltas alii, Thracia signa, gerunt.*

*Dixisses motos studiosa a clas(s)e tumultus,
quos ante hos anno urbs ea saepe tulit.
Multi etiam ignari rerum per compita currunt
civilem ulturi, si foret acta, vicem.
Horum etiam fors unus erat, qui credidit ignem
ortum in civili, lignea tecta, domo,
hinc: — Ardet, cives, ardet...*

Više od svega u ovoj se pjesmi ističe stanovita lakoća, kojom mladi pjesnik gradi svoje stihove. Istina, u pjesmi nalazimo priličan broj formalnih nedostataka (pojedinih šepavih stihova, nepoželjnih metričkih licencija pa i krupnijih gramatičkih pogrešaka), ali njih bismo možda morali odbiti na mladost pjesnikovu. U satiri ne možemo tražiti neku zreliju i stvarniju kritiku negativnih pojava suvremenoga feudalnog društva, ona je — kakva već jest — u potpunosti rezultat vremena i sredine, u kojoj je nastala, i mladenačke dobi autorove.

Uzevši u obzir sve, što je rečeno, možemo kazati, da Senyova satira, makar i ne bila „fructus autumnalis“ naše novolatinske poezije 18. st., ipak, promatrana kao cjelina, predstavlja vrlo zanimljiv plod filološkog humora, potekao iz redova hrvatskog đaštva marijaterezijanskog doba, pa bi kao takva zavrijedila, da se i u cijelosti štampa.

O autoru pjesme nisam mogao naći nikakvih podataka. Prema bilješci ispod pjesme „per me descripta Stephanum Michaelum Seny, oratore eloquentiae (sic!). Anno 1743 Dni.“, autor³⁾ je neki Stjepan Mihael Seny rhetor (učenik 6. razreda) zagrebačke gimnazije. Obitelj Seny (Senny, Szeny) koja je, čini se, porijeklom iz Željezne županije (Vas vármegye), spominje se tokom 18. st. više puta u Hrvatskoj. Pojedini njeni članovi bili su činovnici u Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji⁴⁾. Jednoga Stjepana Senya, možda baš našega pjesnika, spominje Krčelić u svom „Pridavku kronike illiti zpomenuku pripecheny od leta po narodnyenyn Kristussevom 1744 do leta 1761“, što ga je izdao uz Vitezovićevu „Kroniku“ (Zagreb 1762⁵⁾), a spominje ga i u svojim „Annuama“ kao blagajnika Križevačke županije, koji je 1763. bio svrgnut s dužnosti zato, što je bio pozvao pred sud groficu Sermage, sestru grofa Draškovića, zbog vršenih nasilja (causa violentiarum); kasnije se (1766.) natjecao za čast podžupana iste županije, ali s neuspjehom⁶⁾.

Je li naš pjesnik ostavio osim ove pjesme još kakav sastavak, nije nam poznato. Svakako bi bilo vrlo interesantno tragati u tom pravcu. Rukopis, u kome je sačuvana ova pjesma, nalazi se danas u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign. R 411ž), kamo je prispio s ostavštinom zagrebačkoga kanonika Franje Koritića. Prema zavjешnom potpisu na kraju satire rukopis je nekad bio u posjedu bilježnika Banskog stola Eduarda Jelačića Bužinskog (1811—1871), baštinika obitelji Schöni (I) i Koritićeva daljeg rođaka, inače poznatog dobrotvora i osnivača sirotišta na Josipovcu u Zagrebu.

Zagreb.

Š. Jurić.

³⁾ S obzirom na vanjski oblik sačuvanog rukopisa (brojna dotjeravanja i ispravci stihova) nije nipošto vjerojatno, da je glagol *describere* upotrebljen ovdje u značenju „prepisivati“, u kome inače najčešće dolazi u lat. tekstovima iz ovog vremena.

⁴⁾ Isp. Spise Križevačke županije 1740—1741 u Drž. arhivu u Zagrebu, *passim*.

⁵⁾ Str. 110.

⁶⁾ O. o., str. 377, 425, 360 i 536.